Turkish Studies
Comparative Religious Studies
Volume 14 Issue 2, 2019, p. 307-328
DOI: 10.29228/TurkishStudies.22546
ISSN: 1308-2140
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY
EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

Received/Geliş: 10.01.2019 ***Accepted/Kabul:*** 10.06.2019

Report Dates/Rapor Tarihleri: Referee 1 (15.05.2019)-Referee 2 (14.05.2019)

This article was checked by iThenticate.

ANADOLU'NUN İSLÂMLAŞMASINDA AHÎLERİN ROLÜ*

*Ali HATALMIŞ***

ÖZ

Anadolu'nun bütününü kapsayan bir İslâmlaşma, Selçuklu fetihleri sonrasında gerçekleşmiştir. Zoraki bir Müslümanlaştırma ve kayda değer topyekûn ihtidaların söz konusu olmadığı bu fetihlerde, İslâmlaşma ve Türkleşmenin eş zamanlı ilerlediği kaydedilmektedir. Âşıkpaşazâde'nin Anadolu'da ehemmiyetli gördüğü, "Gaziyân-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm, Ahîyân-ı Rûm ve Bacıyân-ı Rûm" olmak üzere dört zümrenin fetih ve İslâmlaşmada etkili olduğu düşünülmektedir. Kaynaklarda XIII-XVI. Yüzyıllar arasında Ahîlerin etkin ve etkili olduğu bir İslâmlaşma söz konusu edilmektedir.

Horasan ve Mâverâünnehir mutasavvıfları, başta Yesevî şeyhleri ve dervişlerini bilinçli bir şekilde Anadolu'ya yönlendirmiştir. Dervişlerin mütevazı halleri ve hoşgörülü yaklaşımları, Anadolu'nun yerli gayrimüslim halklarını kendilerine ve dolayısıyla İslam'a yakınlaştırmıştır. Çatışmaların ve savaşların eksik olmadığı bu coğrafyada, Haçlı seferleri ve Moğol istilaları yüzünden çok büyük yıkımlar yaşanmış, şehir ve kasabalar adeta harabeye dönmüştür. Zor zamanlarda Ahîler, birlik ve beraberliği temsil ederek Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda yer almışlar, Anadolu'nun maddî-manevî inşası ve inkişafında önemli görev ve sorumluluklar üstlenmişlerdir.

Bu çalışmada İslâmlaşma ve Ahîliğin tanımları üzerinde durulmuştur. Ahîliğin amaç ve ilkeleri, sosyo-ekonomik hayatı düzenlemedeki rolleri, dinî ve siyasi etkileri incelenmiştir. Ahîlerin kurdukları müesseselerle Anadolu'yu nasıl İslamlaştırdıkları anlatılmıştır. XIV. yüzyıl Ahîleriyle ilgili ünlü seyyah İbn Battûta'nın

* Bu makale 19-21 Mayıs 2016 tarihleri arasında Bosna Hersek-Saraybosna'da düzenlenen "II. Uluslararası Dini Araştırmalar ve Küresel Barış Sempozyumu"nda sunulan "Anadolu'da Birlikte Yaşama Kültürü" başlıklı tebliğin gözden geçirilip bazı ilavelerle geliştirilmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü İslam Tarihi ABD, E-posta: alihatalmis@hotmail.com

tespitlerine geniş yer verilmiştir. Çalışma esnasında Ahîlerle ilgili bilgi veren tarihî malumatın sınırlı olduğu görülmüştür. Bu alanda yapılan çağdaş araştırmalar gözden geçirilmiş, Ahîlerin Anadolu'nun İslâmlaşmasına dair katkıları derli toplu bir başlık altında sunulmuştur.

Ahîlerin meslek edindirme ve esnaf teşkilatlarından, her türlü kişisel ve toplumsal icraatlarına varıncaya kadar dinî ve tasavvûfî bir görünüm arz etmeleri, Anadolu'nun neredeyse tüm şehir, kasaba ve köylerinde kurum ve kuruluşlarıyla var olmaları, İslâmlaşma emareleri olarak değerlendirilmiştir. Yarı göçebe Türkmenleri sahiplenmeleri, maddî ve manevî yönlerden desteklemeleri onların dinî/İslâmî kimliklerini korumalarına neden olmuştur. Gayrimüslim yerli halkla sosyal, ekonomik ve ticari iyi ilişkiler içinde olmaları, fakir ve ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmaları, onları kendilerine ve dolayısıyla İslam'a yaklaştırmıştır. Böylece Anadolu'nun Türk ve İslam yurdu olması ve bu yeni kimliğin benimsenmesinde Ahîlerin önemli katkıları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, İslâmlaşma, Âhîlik.

THE ROLE OF THE AKHIES IN THE ANATOLIA'S ISLAMIZATION

ABSTRACT

An Islamization covering the whole of Anatolia was done after the Seljuk conquests. it is noted that Islamization and Turkishization are progressing simultaneously in these conquests, where there is no forced Islamization and significant total conversion. Âşıkpaşazâde gave great importance to the four groups in Anatolia: Gaziyan-ı Rûm, Abdalân-ı Rûm, Ahîyân-ı Rûm and Bacıyân-ı Rûm. It is thought that this groups were influential in conquest and Islamization. In the XIII-XVI., there has been an Islamization in which the Akhies were effective and influential.

Khorasan and Patagonia's Sufis have deliberately directed the Yesevi sheikhs and their dervishes to Anatolia. The modest and tolerant approaches of the Dervishes brought the indigenous non-Muslim peoples of Anatolia closer to themselves and hence to Islam. In this geography where clashes and wars are not missing, there have been great demolitions due to the Crusades and Mongol invasions, cities and towns have almost become ruined. In difficult times, Akhies took part in the foundation of the Ottoman Empire by representing unity and solidarity. Also they undertook important duties and responsibilities in the material and spiritual construction and development of Anatolia.

In this study, the definitions of Islamization and ahi community are emphasized and also the aims and principles of ahi's, their role in organizing socio-economic life, their religious and political effects were examined. Besides it was explained how they made Islamization of Anatolia with the institutions they established. In this study, findings the famous traveler Ibn Battûta related with 15th century Akhies was given a wide range. It was seen that the historical information that gives information about the Akhies are limited. The contemporary research in

this field has been reviewed and the contributions of the Akhies to the Islamization of Anatolia have been presented under a neat title.

It was considered as signs of Islamization that the Akhies had a religious and mystical appearance from the occupation and tradesmen organizations to all their personal and social activities, and that they existed in almost all cities, towns and villages of Anatolia. The adoption of the semi-nomadic Turkmens by their support of their material and spiritual aspects has enabled them to protect their religious / Islamic identity. The fact that they are in good social, economic and commercial relations with non-Muslims, and help the poor and the needy people have brought them closer to themselves and thus to Islam. Thus, the Akhies has made significant contributions to Turkish and Islamic homeland of Anatolia and the adoption of this new identity.

STRUCTURED ABSTRACT

Anatolia has been a host to many religions, civilizations and states throughout history. After Seljuk conquests, Anatolia has Islamized and has been a home to and still is a home to Turkish states and seigniories. The main institution that comes to mind in the Islamization and the formation of the new Turkish homeland, Anatolia, is the Akhies. The Akhies, is not only the representation of the futuwwa tradition of the Islamic World, but also with its differences has become an Anatolian specific institution. The Akhies, with there traditional futuwwa understanding and there sufistic appearances have shown that they're religious/Islamic. With their institution and institutions they have somehow shown presence everywhere in Anatolia and formed the base of today's artisan organization and understandings. As much as they're the arbiter in economics and soscial areas, they're also the arbiter in religious and political areas and have had huge contributions to the islamificiation of Anatolia especially between the XIV. and XVI. centuries.

The origin of the word Akhi is discussed here. Its meaning is usually given as a Turkish adjective (akı: generous) and the Arabic noun (akhi: my brother). However, in the example "Ahî Mes'ûd" the adjective mentions a possessive individual. Both of these meanings brings the Islamic values like fraternity and generosity to forefront. The role and importance of an institution with a great organization, in which human and especially religious fraternity is emphasized, in the formation of the religious and national identity of Anatolia should be well understood.

Islamization is the transformation of the individual and society to Islam through political, social, economic and cultural aspects. It was possible for this to happen either in a form or in a way. It was also a step forward in recognizing the sovereignty of Muslim governance. With the first Islamic conquests, a management called Sugûr or Avâsim was established in the south and southeast of Anatolia. Thus, these areas began to Islamize since the early periods. However, from the middle of the X. century, the Byzantine Empire seized Avâsım region from the hands of Muslim Arabs and tried to destroy everything that was Islamic. In fact, they cut down palm trees down because they associated them with Arabs (Muslims). Thus, Islamization, which is limited to Avâsim region, had been interrupted.

The Seljuk Turks' conquest strategy in Anatolia was done differently. Anatolia was considered as a new homeland for them. There had to be many changes and moves for it to be permanent stay. It has been so; The existing institutions and organizations of Christian Byzantium have been replaced by the Muslim Seljuks from now on. For example, the artisan organization of the Byzantine period was replaced by the Akhies. This institution has served for the establishment of new religion, state and civilization.

It has been seen that the existing social and economic life has Islamized by changing the way of working and practices and by adding new things. The Akhies, undertook the state mission as the state representatives, while the state authority was decreased or lost. They played important roles in the foundation and rise of the Ottomans and followed the unifying politics by influencing the people in the periods of occupation and conquest.

The Akhies prepared the Turkish nomads for the permanent settlement and work life; they were instrumental in the economic standing and strengthening of the nomads. They made a significant contribution to the Islamization of the Turkmens and their preparation for the new life with the dervish lodges and monasteries they established. At that time, they provided social peace by defending unemployed, powerless and orphaned young people in Anatolia. As the borders of the state expanded, the effect and influence of the the Akhies increased. It has also been seen that the Akhi are influential and active in the Crimea and the Balkans.

According to the findings of the great traveler Ibn Battutah, Akhies opened lodges and lodges from the most remote villages of Anatolia. Considering this finding, it can be deduced that the Akhies give religious, social and cultural education to semi-nomadic Turkmens. Thus, thanks to these trainings, they should have been taught about religion, so Islam. This situation is of great importance considering the religious knowledge and experience of the nomadic and semi-nomadic Turkmens. On this occasion, the relations of the Turkmens with their neighbors living in cities and towns should be strengthened. At that time, Friday prayer was made in cities and towns. Those Turkmen who knew their religion and wanted to fulfill their requirements had to come to the city at least on Fridays. Akhies, an organized community, took over their brothers in cities and watched them. Some of them were also working in the economic institutions organized by Akhies and having power. Thus, opportunities for the nomadic and semi-nomadic Turkmens to enter the city life were created and a positive ground was formed. The integration of Turkmens into the city society they lived in was ensured. They were recruited and helped to establish a business. Turkmens who had strengthened their spiritual facilities and financial means were supported against local non-Muslims who had good financial situation.

Akhi were mediators between the semi-nomadic and nomadic Turkmens living together with the Greek population in the Aegean and Marmara regions. The goods and products they have received from Turkmens have been transported safely to the market or merchant as finished or semi-finished goods. Thanks to the economic unity they have established, they have prevented the Greek population living in

these regions from annexing and bringing an entente with the Byzantine Empire. It can be seen that increasing their economic and social weights positively affect the Islamization in these regions. The lodges they built from cities and towns to the most remote villages can be presented as proof that they spread Islam through Sufism. Thanks to their economic activities and the monasteries they have established, they have always been in contact with their own centers (Kırşehir) and also with the political center (Konya, Bursa etc.).

It is important for the Akhies to combine a portion of their gains in a fund. Along with the planned transfer to tradesmen, who are short of money, from this fund, the reciting of the Qur'an and Mawlid in important religious and national days and nights, distributing halva and ashura, helping the needy has thus contributed to the Islamization. It is known that large crowds gather on religious holidays. The material and spiritual services offered by Akhies in the festivities brought them closer to the society in which they lived. Therefore, the approach of large masses to religion and religious institutions has developed in a positive way. This kind of services provided by the Akhies people increased their interest in wider sections of society towards religious holidays.

It can be said that every part of the society looks positively towards the Akhi institutions. It's adopted by the majority of the society, which is formed by the Sunnis, as well as the so-called heterodoxy religious structures. The Akhi guild is seen as the common adress to unity and togetherness today, as it was seen yesterday. Why has such an important institution been destroyed or at least beginning to disappear? Like every historical institution, it has become obsolete and lost its functionality.

The work and functionaility of the Akhi started to deteriorate in the XVII. century. Regression in the state in many respects also adversely affected the Akhies. With the increase in the official appearance of the Akhi, monopolies that oppress the large masses of people caused social decay; which has caused bribery and abuse. They couldn't compete with the industrial revolution seen in Europe between the XVIII. and XIX. century, in other words, has not been able to compete against the manufacturing and production of Europe. The production styles of the Akhi are prominently manual labor and are weakened because they cannot find a suitable market. Although it has been officially annulled by the 1839 Tanzimat Edict, it shows its influence on tradesman's law and understanding to this day. Today, the Ministry of Commerce and the chamber of artisans, cooperatives and organizations are presented as a example models of the Akhies.

Keywords: Anatolia, Islamization, Akhies.

Giriş

Anadolu (yarımada), Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan bir köprüdür. En bilinen isimlerine bakıldığında, coğrafi konumu kadar, beşerî coğrafyasının da dikkate alındığı görülmektedir. Mesela Avrupalılar onda Asya'nın küçük bir özetini görmüşler ki; "Minor (Küçük) Asya" adını vermişlerdir. İslam dünyası Avrupalı (Romalı) izler taşıdığından olsa gerek; buraya "Diyâr-ı/Bilâd-i Rûm" demiştir. Ülkemizde tercih edilen ismi olan Anadolu; Roma dilindeki "Natalus veya Anatolus"un (doğuda olan/kalan yer) Türkçe söylenişidir. Bu ifade bir bakıma Doğu Roma/Bizans nüfus ve nüfuzunun

giderek azaldığı, Ege ve Marmara kıyılarının özellikle de İstanbul'un doğusunda kalan toprakları isimlendirmekte kullanılmıştır (Şeker, 1991:7). Günümüzde Türkiye'nin Trakya dışında kalan topraklarını içine alacak şekilde daha geniş coğrafi alana Anadolu denilmektedir. Makalemizde işte bu geniş coğrafi alanda meydana gelen İslâmlaşmada ahilerin rolü ele alınmaktadır. Özellikle Ahî nüfus ve nüfuzunun güçlü olduğu İç Anadolu bölgesine çalışmamızda daha fazla ağırlık verilmektedir.

Başlangıçta Sugûr/Avâsım bölgesiyle -Anadolu'nun güney hudutlarıyla- sınırlı bir İslâmlaşma olmuş ise de bu süreç, inkıtaa uğramıştır. Yine Doğu Anadolu "Ermeniye/Armania Krallığı" adıyla (Kazvinî, ts.: 494), asırlarca Müslüman idarelerin himayesinde kalmıştır. Ancak X. yüzyılın ortalarından itibaren Bizans İmparatorluğu önce Sugûr'u ilhak etmiş ve ardından Ermeni krallığını lağvederek burada yaşayan halkın çoğunu Anadolu'nun her tarafına dağıtmıştır. İdari anlamda Anadolu, Selçuklu fetihleri arifesinde Bizans'ın merkezden atadığı tekfurlarca (valilerce) yönetilmekteydi (Tezcan, 2014: 133).

Anadolu'nun bütününü kapsayacak şekilde bir İslâmlaşma ancak Selçuklu fetihleri sonrasında gerçekleşmiştir. Büyük Selçuklu Devleti tarafından Anadolu'nun şehzâde ve komutanları arasında pay edilip yerel Müslüman hanedanlıklarca yönetilmesi, İslâmlaşmayı hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır. Ayrıca Anadolu'da Müslüman ve Türk kimliğinin oluşumunda en büyük pay Anadolu Selçuklu Devleti'ne aittir. Zira Anadolu'nun bütününe hükmetme iddiası ve dahi başarısı Süleyman Şah'ın kurduğu "Anadolu (Türkiye/Rûm) Selçukluları"na aittir. Kuruluşunda İznik (1077-1097) ve sonraki yıllarda Konya (1097-1308) merkezli bu devlet, Anadolu'nun siyasi birliğini temsil etmiştir. Devlet otoritesi dışında kurulup gelişen ve sivil bir yapı arz eden Ahî birlikleri, siyasal otoritenin zayıfladığı dönemlerde, özellikle Moğollara karşı Anadolu'nun savunulmasında en fazla çabayı göstermiş ve canları pahasına bu uğurda mücadele vermiştir (Ceylan, 2008:16).

14. yüzyılda Anadolu'ya seyahat eden ünlü seyyah İbn Battûta'nın gözlemlerine dayanarak söylediği; "Anadolu sevgi ve merhamet diyarıdır" (İbn Battûta, 2004: I, 400) şeklindeki tespiti çok manidardır. İbn Battûta'nın bu kanıya varmasında en etkili kesim Ahîlerdir. O, Ahîlerin misafirperverlik ve çalışkanlıklarına çok yakın tanıklık etmiştir. Bu nedenle, çalışmamızda onun Seyahatnâmesi'ndeki Ahîlerle ilgili tespitlerine geniş yer verdik.

Selçukluların Anadolu'ya hâkim olmalarıyla birlikte ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal, vb. karşılığı olan kurumların başında Ahîlik gelmektedir. Ahîliğin temelinde, İslam'ın uhuvvet/kardeşlik anlayışını görmek mümkündür. Ahîliği hali hazırdaki "Fütüvvet" kurumunun devamı kabul edenler yanında (İbn Bîbî, 1996, 468; Ocak, 1996: XIII, 261), eski Türk töre ve geleneklerinin İslam ile kaynaştığı ve İran coğrafyasına ait izler taşıdığı gerekçesiyle orijinal bir kurum olarak görenler vardır (Çağatay, 1976: 423; Kayaoğlu, 1981: 221). Biz bu tartışmalara pek girmeden Ahîliğin, Anadolu'nun "Müslüman Türk" kimliğinin oluşmasına ve diğer din ve kültürlerle birlikte yaşamaya dair katkılarını ele alacağız.

Ahîlik, her konuda ahlakı öncelemiş, iş hayatını yeniden planlamış; aile, toplum ve devlet hayatına dair ilke ve kurallar koymuştur. Böylece Ahîlik, Selçuklu Anadolusunda resmi bir hüviyet kazanarak Osmanlı Devleti'nin teşekkülünde önemli roller üstlenmiştir. Kurum zamanla Balkanlar'a, Kırım'a vs. kadar ulaşarak Osmanlı'nın kurumsal ruhunu temsil etmiştir (Kayaoğlu, 1981: 221).

1. İslâmlaşma

İslam; Arapça "silm" kökünden dış ve iç afetlerden, belalardan veya dertlerden uzak olmak, barış ve güven içerisinde bulunmaktır. İslâm, selm'e girmektir bu da iki taraftan her birinin diğerinden gelecek herhangi bir acıdan sâlim olması demektir (Râgıb, 2007: 743-746). Müslüman, Allah'a teslim olan, selamete eren mutlu bir kimsedir. İslam olmak şeklen de mümkündür: "Bedevîler: 'İmân ettik' dediler, de ki; 'inanmadınız ama İslâm olduk' deyin…" (Hucûrât, 49/14) ama asıl olan iman edip İslam olmaktır: "Rabbi ona, 'İslam ol!' demişti. Âlemlerin Rabbi'ne teslim oldum' dedi" (Bakara, 2/131).

İslam ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'le başlayarak bütün peygamberlere vahyedilen ve son Peygamber Hz. Muhammed'le tamamlanan ilahi sistemin ortak adıdır: "Doğrusu Allah indinde din, İslâm'dır…" (Âl-i ʿİmrân, 3/19). Tüm peygamberler İslam dinini yaymak ve yaşamak için gönderilmiştir: "(Yusuf); beni rızana teslim olmuş, boyun eğmiş ve itaat etmiş yani Müslüman olmuş kimselerden eyle (Yusuf, 12/101)." "Onlar hakka boyun eğip itaat ederler (teslim olurlar, Müslümanlaşırlar) (Mâide, 5/44)."

Hadislerde "Mü'min, Müslüman ve Muhsin" tanımları yapılarak; imandan İslam'a, İslam'dan ihsana olgunlaşan bir insandan söz edilmektedir. Bu tanımlarının bir arada verildiği rivayet, "Cibril Hadisi" olarak da bilinmektedir. Can ve mal emniyeti, güvenilirlik, geçim ehli olma, insanlarla iyi geçinme, dürüstlük vs. (Mâlik b. Enes, 2004: V, 1331; Buhârî, 1993: I, 12-13, 27, 456; Müslim, 1991: I, 36, 39-40, 45; Tirmîzî, 1962-1977: III, 334) ahlaki konuları işleyen bu tür rivayetler Ahî fütüvvetnâmelerinde yer almaktadır.

İslam sözcüğündeki "barış ve huzura erme" anlamını öne çıkarttığımızda; "kendisiyle, çevresiyle ve Rabbi'yle barışık huzurlu bir bireyin/toplumun amaçlandığını görürüz. Ne var ki, Hucûrât (49/14) ayetinde geçen "İslam olmakla iman etmenin aynı şey olmadığı" hususu hadislerle de teyit edilmiştir (Buhârî, 1993: I, 19; Nesâî, 2001: X, 269; Beyhâkî, 1991: XII, 246). Bu rivayetlerde "mü'min" ile "müslüman" farkına temas edilmiştir. Tarihi kayıtlarda bu hususu destekler bilgiler mevcuttur. Bedevîler, kitleler halinde büyük fetih (Mekke'nin fethi) sonrasında Müslüman yönetimi altına girip teslim (İslam) olmuşlardır (İbn Hişâm, 1955: II, 560; İbnü'l-Esîr, II, 157; İbn Kesîr, 1990: V, 40).

İslam olmak, İslâmlaşmak tabirleri birbirinin yerine de kullanılmıştır. İlerleyen yüzyıllarda İslâmlaşmaya doğrudan siyasi anlamlar yüklenmiştir. Mesela Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan ana akımlardan birinin adı İslamcılıktır. Bu akıma göre, "Osmanlı'nın kurtuluşu İttihâd-ı İslam ile mümkündür." Bu fikrin temsilcilerinden Said Halim Paşa'ya göre, "İslâmlaşmak demek, İslâmiyet'in inanç, ahlâk, yaşayış ve siyasete ait esaslarının tam olarak uygulanması" demektir. Müslüman olmak tüm yönleriyle İslam'a bağlı kalmaktır. İslâmlaşmak bir anlamda siyaseten de İslam'ı yaşam modeli olarak kabul etmektir. Bu anlayışa göre İslam yeniden yorumlanmalı yani içtihat kurumu çalıştırılmalıdır (Said Halim Paşa, 2012: 186 vd.).

Başlangıçtan itibaren İslam olma veya İslâmlaşma, gerçek imana götüren süreç ve ortam (geçiş) olarak düşünülmüştür. Mesela Arap yarımadasında yaşayan müşriklere dört ay süre tanınmış, yani onların Müslüman olmaları istenmiştir. Eski dinleri üzerinde kalmalarına müsaade edilmemiştir. "Allah ve Resulü'nden, antlaşma yapmış olduğunuz müşriklere karşı fesih bildirimidir! Yeryüzünde dört ay daha serbestçe dolaşın…" (Tevbe, 9/1-2). Selçuklular soydaşları Oğuzların Müslüman olmaları için çalışmıştır. Konumuz bağlamında Anadolu'da Ahîler bu göçebe ve yarı göçebe Oğuzları hazırladıkları ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal ortamlarda İslamlaştırmıştır. Türklerin İslamiyet'i tanıması ve kabulü tasavvûf aracılığıyla olmuştur (Ocak, 1992: 13).

Ahîliğin sivil/gönüllü/tasavvûfî bir hareket veya birlik olduğu göz önüne alındığında, Anadolu'nun gerek Hristiyan halklarını ve gerekse Türkmenleri hazırladıkları ekonomik, sosyal ve kültürel ortamlarda İslamlaştırdıkları söylenebilir. Mesela Yesevîlik dahil çeşitli tarikatlara mensup dervişlerin Anadolu'ya yönelen asker ve komutanlara kılavuzluk ettikleri (menkıbevî tarzda) hep anlatılmıştır. Bu bir anlamda fetihlerin sadece savaşan askerlerce kazanılmadığını göstermiştir. Bu dervişlerin zafer kazanılmadan önce Anadolu'ya girdikleri ve toplumu fethe hazırladıkları anlatılmıştır (Ocak, 1992: 14-17).

Anadolu'da yaşayan gayrimüslimler için "Yüzde elli müslüman gibidirler" deyimi de boşa söylenmemiştir. Yeme, içme, giyim, kuşam hatta dinî ritüellerine varıncaya kadar bir benzeşmeden bahsedilmiştir. Din adına yapıldığı söylenen Haçlı seferleri bile Anadolu'daki gayrimüslim tebaanın devlete aidiyetini sarsmamıştır. Anadolu'nun İslâmlaşması aynı zamanda İslam'ın Ortadoğu'da sıkışıp

yok olmasını engellemiştir. Böylelikle Mekke ve Medine'nin savunması Anadolu topraklarından başlamıştır (Yıldırım, 2014: 16, 163-164).

Bozkır kavimlerinin Müslümanlaşmasıyla eş zamanlı olarak Anadolu'da Türk kimliği benimsenir olmuştur. İslamlaşan her zümre, zaman içerisinde Türkleşmiştir. Bir anlamda "Bey'in dini, boyun dini" olmuştur. Anadolu'da İslâmlaşma ile millet olma aşaması (Türkleşme) birbiriyle eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir (Yıldırım, 2014: 38-39, 271). Anadolu'da Selçuklu devlet teşkilatının zayıfladığı ve çöktüğü zamanlarda Ahîlik teşkilat ve zümrelerinin, dinî ve iktisadî olduğu kadar toplumsal ve siyasi rolü mühimdir ve bir o kadar dikkat çekicidir (Ayas, 1991: 46). Anadolu'da XV. yüzyılın sonlarına kadar toplum üzerinde etkisi olan Ahîliğin (Ocak, 1992: 21-22) İslâmlaşmaya katkıları büyüktür.

2. Ahîlik

Ahîliğin XIII. yüzyıl sonrasında Anadolu'da görülmeye başladığı ve bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren sosyal, siyasal ve ekonomik katkıları olduğu bilinmektedir. Ahîlik, ekonomik olduğu kadar; dinî ve sosyal bir kurumdur. Arapçada "ahî" kardeşim anlamına gelir. Bu kelimenin Türkçe "akı" yani cömert manasına geldiği de söylenir (Kaşgarlı Mahmud, 1986: I, 90; Tietze, 2002:117). Günümüz Türkçesinde "Başkasına yediren içiren kimselere, ikramda bulunanlara; "ağalık ettin, bizi ağırladın" denilmektedir. Bu cümlede geçen, "ağalık ettin, ağırladın", sözcükleri; cömertlik ettin, kolladın, anlamındadır. Ahî kardeştir; sevilir, sayılır, kollanır ve ikramda bulunulur.

Tarihi bağlamda ahi-akı; kahramanca davranma anlamında da kullanılmıştır (Cahen, 1986: 592). Temelde Kur'an'a ve Sünnet'e dayandırılan prensipleriyle İslâmî anlayışa doğrudan bağlı olan Âhiliğin, tasavvûftaki "ihvânı ve uhuvveti" hatırlatmasından dolayı da, kolayca yayılması ve kabul görmesi mümkün olmuştur. Bu teşkilatın kurulmasında "fütüvvet" teşkilatının önemine hep değinilmiştir (Cahen, 1986: 591, 593; Kazıcı, 1988: I, 540).

Fütüvvet kelimesi "fetâ" kökünden gelir ve "genç, yiğit, cömert" anlamlarını taşır. "Fütüvvet" ise "gençlik, kahramanlık, cömertlik" manasına gelir. Tasavvûf kaynaklarında fütüvvet kelimesi tasavvûfî bir terim olarak kullanılmış; fedakârlık, diğerkâmlık, iyilik, yardım, insan severlik, hoşgörü ve nefsine söz geçirme gibi ahlâkî nitelikler kastedilmiştir. Başlangıçta tasavvûfî bir mahiyet taşırken XIII. yüzyıldan itibaren Abbasî Halifesi Nâsır li-Dînillâh'ın kurumsallaştırmasıyla birlikte içtimaî, iktisadî ve siyasî yapılanmaya dönüşerek iktisadi ve sosyal içerikli bir kurum halini almıştır. Böylece gerçek yiğitlik, kahramanlık, cesaret ve mertlik, bu ve benzeri niteliklere sahip olmakla gerçekleşecektir (Ocak, 1996/1: XIII, 26; Sunar, 2004: 65-66).

İbn Battûta (I, 404) Anadolu'da tanık olduğu Ahîlerin İslam dünyasında yaygın olan ve bilinen fütüvvet teşkilatına benzetilebileceğini; ancak ahlak fazilet, sevgi ve saygı bakımından daha üstün olduklarını şu ifadelerle vurgulamıştır:

"Onlara 'fityân/yiğitler', onların önderlerine de demin belirttiğimiz gibi 'ahı' deniliyor. Ben onlardan daha ahlaklı ve erdemlisini görmedim dünyada. Gerçi Şiraz ve İsfahan ahalisinin davranışları biraz ahı tayfasını andırıyor ama ahılar yolculara daha fazla ilgi ve saygı göstermektedirler. Sevgi ve kolaylıkta da Şiraz ve İsfahanlılardan daha ileri düzeydedirler."

Ahîliğin mevcut fütüvvet geleneğinden büyük ölçüde etkilendiğini, eski Türk töre ve geleneklerinden beslendiğini ve kendine özgü yöntem ve kurallar geliştirdiğini vurgulamıştık. Selçuklu Anadolu'sundan Osmanlıya uzanan ve özgünlükte gelişen Ahîlik toplumsal, kültürel, ekonomik ve en önemlisi siyasal hayatı yönlendiren kurumların başında gelmektedir. Osmanlının kuruluşunda dört önemli unsur (Ahîyân-ı Rûm, Gâziyân-ı Rûm, Bâciyân-ı Rûm ve Abdalân-ı Rûm) sayılırken, bunlardan iki tanesi "Anadolu Ahîleri ve Anadolu Bacıları" Ahîliğe aittir (Âşıkpaşazâde, h.1332: 205; Melikoff, 2004: 20). Ahîlik için Âşıkpaşazâde'nin Tevârîh-i Âli Osman'ı önemli kaynaklardan biridir. Yine İbn Battûta'nın Seyehatnâmesi de böyledir. Onun verdiği bilgiler ışığında

XIV. yüzyıl Ahîliğine dair değerli malumata sahip oluruz (İbn Battûta, 2004: I, 403-412, 416-418, 442, 445-447, 449, 456).

XIII.–XV. asırlar arasında Anadolu'nun toplumsal hayatında önemli işlevi ve rolü olan Ahîliğin menşei konusu tartışılmıştır. Ahîlerin Müslüman heterodoks mezheplere mensup oldukları savunulmuş (Ocak, 1996: 169-190; Melikoff, 2010: 162-170), ezoterik/bâtınî bir teşkilat olduğu yönünde de izahlar geliştirilmiştir (Köprülü & Babinger, 1996: 54; Köprülü, 2014: 298). Ancak Ahîliği Sünnîlik içerisinde değerlendirenler de olmuştur (Bayram, 1978: 31).

Anadolu şehirlerinin kalkınmasında ve düzene binmesinde Ahîliğin rolü yadsınamaz bir gerçektir. İslam âleminin her tarafında göze çarpan fütüvvet geleneği ve anlayışıyla da uyuşmaktadır. Esnaf örgütlenmesi ile ön plana çıkan Ahîlik, fütüvvet söylemlerini koruyarak ilerlemiş ve kendine özgü bir yapıya/orijinalliğe kavuşmuştur. Bizans döneminde faaliyet gösteren loncalardan etkilenmiş olsa da yeni bir ruh ve anlayışla yeniden yapılanma yoluna gitmiştir (Güllülü, 1992: 17).

Ahîlik, Abbasî Halifesi Nâsır li-Dînillâh'ın (ö.1226) teşvik ve himayesinde Türkistan'dan Mısır'a kadar etkisini gösteren ve özellikle imalat sanayiinin canlanmasına katkı sağlayan fütüvvet anlayışı ve geleneğinden de ayrı düşünülemez (Köprülü, 1991: 63-64). Anadolu Ahîliğinin kendine has özellikleri vardır. Anadolu'da o yüzyıllarda Alevî nüfusu ve nüfuzu da söz konusudur. Karmatî dâîlerinin/propagandacılarının bu teşkilata girmesi ve sızması da mümkündür (Köprülü, 1991: 92). Fütüvvet anlayışında yer alan "Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr" (Hz. Ali gibi genç, Zülfikâr gibi kılıç olmaz) deyişi Ahîlerce de kullanılmaktadır. Yine (olumlu anlamda) şehir kabadayılarının giydikleri elbiselerde (başta şalvar olmak üzere) ve işlenen bazı dinî motiflerde benzerlik görülür. Ancak yine de Anadolu'yu fethedenlerin (Selçukluların) hâkim zihniyetten hareketle dinî tartışmalara pek girmediği de söylenen Ahîliği, Sünnîlik dairesi içinde değerlendirmek mümkündür (Bayram, 2001: 8; Doğan, 2002, 69-70).

Tarihî süreç içerisinde Ahîliğe muhalif olan çevrelerin, onları Hâricî, Şiî, Bâtınî, hatta dinsiz olarak niteledikleri görülür. Bunda devlet ve toplumların tarihinde yaşanan acı ve felaketlerin etkisi vardır. Heteredoksî anlayışlara sahip kimselerin Ahîler arasına sızması ve kendine yaşam alanı oluşturması imkân dâhilindedir. Kuruluş döneminde Selçuklunun başını ağrıtan Haşhaşîler ve büyük kitleler halinde isyan eden göçebe Türkmenler (Babaîler) hatırlandığında, bu tür yaftalamaların yapılması kaçınılmazdır. Yoksa Mikail Bayram'a göre Ahîliğin kurucusu Hoylu Ahî Evren Sünnî/Şafiî mezhebindendir ve Eş'ârîliğin itikâdî görüşlerini benimsemektedir (Bayram, 1978: 31).

Ahî Evrân'ın hayatı menkıbevi tarzda anlatılmıştır. Mesela Hacı Bektaş-ı Veli Velâyetnâmesi'nde Ahî Evrân, Peygamberimizin amcası Hz. Abbas'ın oğlu, gerçek adı Muhammed'dir. Hz. Peygamber'in emriyle 32 esnaf zümresi pîrlerinin bellerini bağlar, sonra Rûm ülkesine göçüp Kırşehir'i yurt edinir ve oradaki ejderhayı tutup boynuna zincir takarak işyerine bağlar. Verilen bu tür ayrıntılar yanında 93 yaşında vefat ettiği de söylenir (Gölpınarlı, 1958: 120-121). Ahîlik teşkilatının kadınlar kısmının sembol ismi, "Kadıncık Ana"nın adı "Fatma Bacı"dır (Bayram, 2008: 29). Bir rivayete göre Fatma Bacı, Ahîlik teşkilatının kurucusu Ahî Evrân'ın eşidir. Fatma Bacı, Bâcıyân-ı Rûm yani Anadolu Bacılar Teşkilatı'nın kurucusudur. Bâcıyân-ı Rûm en etkili kadın dayanışma birliğidir (Bayram, 2008: 61; Yiğit, 2013: 961). İbn Battûta Ahîlerden bahsederken onların gençlik teşkilatı gibi işlev gördüğünden hareketle olsa gerek "Ahıyyâtü'l-Fityân: Genç Ahîler" başlığı altında konuyu ele alır (İbn Battûta, 2004: I, 403-405).

Ahî teşkilatı devletin yarı-resmî bir kurumu olmakla birlikte özerk bir yapıya sahipti. Esnaf içerisinde ortaya çıkabilecek ihtilaflar, davalar teşkilat içerisinde halledilir, mahkemeye nadiren başvurulurdu. İlerleyen devirlerde Ahîlik teşkilatının resmileştirildiği/devletleştirildiği görüldü. Bu durum Ahîbaşıların atanması ve beraberinde eski saygınlıklarını yitirmesi anlamına gelmekteydi (Ekinci, 1986: 117; İnanır, 2014: 106, 122).

Ahîlerin, Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa üretim gücü karşısında rekabet gücü zayıfladı. İthal sanayi malları Anadolu pazarlarını doldurmaktaydı. Üstelik Osmanlı esnafı hammadde sıkıntısı çekmekteydi. Esnaf ve sanatkârlar ürettiklerini satamaz ve kendilerine pazar bulamaz oldu. İthalat yapan yeni sermaye sahipleri türedi ve her geçen gün de güçlendi. Yeni sermaye sahipleri Ahî birliklerini sarsmaya başladı. Avrupa devletlerine verilen kapitülasyonların da etkisiyle ticari işleri iyice geriledi. Osmanlı ekonomisi zayıflamaya, bütçe açık vermeye başladı. Maaşlarını almakta zorlanan yeniçerilerin cebren, köylülerin gelişigüzel iş ve meslek hayatına katılması Ahîlik teşkilatını derinden sarstı. 1587 yılında çıkarılan bir fermanla bu tescillendi. İyice sorun olmaya başlayan Ahîlik benzeri tüm ekonomik kurumlar, 1839 yılında resmen lağvedildi (Güllülü, 1977: 162-173).

3. Ahîliğin Amaç ve İlkeleri

Ahîliğin öncelikli amacı, göçebe ve yarı göçebe durumdaki Türkmenlerin yeni yurtlarında yeni yaşam alanları açmak ve kent yaşamına adaptasyonlarını sağlamaktı. Anadolu şehirlerinde Ahîler öncülüğünde ticarethaneler ve imalathaneler açılmaktaydı. Böylelikle göçebelerin yerleşik hayata geçmelerine yardımcı olunmaktaydı. Kırsalda serbestçe dolaşan ve hayvancılıkla uğraşan bu insanları şehir ve kasaba yaşamına hazırlamak kolay olmasa gerektir. Onların bildiği ve alışa geldiği hiyerarşik sisteme benzer yapı, Ahîlikte de vardı. Maddî ve manevî yetkilere sahip Ahîbaşılar, bu ilişkileri yeniden düzenledi.

Aynı dine inanan, aynı dili konuşan ve benzer şekilde giyinen ve organize olan Ahîler, tek çatı altında birleşip yaşadıkları toplum içerisinde etkili bir güce dönüştü. Ahîbaşı etrafında kenetlenen bu insanlar, ahlakî, meslekî ve askerî bir eğitim almaktaydı. Yamaklıktan ustalığa kadar aşamalı bir mesleki geçiş söz konusuydu. Giydikleri kıyafetlerle de bu geçişi gösterirlerdi (İbn Bîbî, 1996: II, 118, 205, 210; Çağatay, 1976: 433).

Ahîlik sevgi, saygı, bilgi ve ahlak yolu idi. Bu yol üzerinde aşama kat etmeye paralel olarak çeşitli unvanlar (Nâsıruddin, Nizâmuddin, Şerâfuddin, Fahruddin, İhtiyâruddin vb.) verilirdi. Nitekim kurucuları Ahî Evrân'ın lakabı "Nâsıruddin" idi. Yine Ahîliğe ilk girdiği söylenen Osmanlı Padişahı Orhan Gazi'nin unvanı "İhtiyâruddin" idi (Âşıkpaşazâde, h.1332: 212; Çağatay, 1976: 433). Meslek erbabı arasında hocaların/müderrislerin, hatiplerin hatta hükümdarların sayılması çok önemlidir.

Almayı değil vermeyi, tüketmeyi değil üretmeyi ilke edinen Ahîlerle, dilenmeyi vazife telakki eden birtakım sûfî kılıklı kişileri birbirinden ayırmak icap eder. Ahî Evrân, insanlara el emeği, göz nuru ve alınteri ile geçinebilecekleri iş ve çalışma imkânları sunmuş, böylelikle başı dik, özgüven sahibi, başkasına minnet etmeyen bireylerden oluşan bir toplum hedeflemiştir (Çağatay, 1976: 434).

Esnaf ve sanatkârlıklara iş yerlerinde "yamak, çırak, kalfa ve usta" hiyerarşisi ile mesleğin incelikleri öğretilirken, akşam vakitlerinde dergâhlarında birlikte yeme, içme ve ibadet etme gibi ahlaki eğitimler verilirdi (Yiğit, 2008: 961, 964). Maddî ve manevî eğitimle donatılan esnaflara, köhneleşmiş Bizans'ın loncasına alternatif bir sistem sunulmaktaydı.

Sadece şehirlerde değil köy ve kasabalarda kurulan Ahî dergâhları sayesinde konaklama ihtiyacı giderilmekteydi. Uç bölgelerde görev alan Alplerle Ahîleri birbirinden ayırt etmek imkânsızdı. Benzer durum Gaziler için de geçerliydi. Ahîlerle Gaziler aslında aynı kişilerdi (Köprülü, 1991: 89-90; Doğan, 2002, 70) İbn Battûta'nın (I, 400, 404) ifadesiyle;

"Onlar, Anadolu'ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba ve şehirlerde bulunmaktadırlar. Şehirlerine gelen yabancıları misafir etme, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini ve konaklayacakları yeri sağlama, onları eşkıyanın ve vurguncuların ellerinden kurtarma, şu veya bu sebeple haydutlara katılanları temizleme gibi konularda, bunların eşine dünyada rastlanmaz." "Anadolu'ya geldiğimizde hangi zaviyeye gidersek gidelim büyük ilgi gördük. Komşularımız, kadın ya da erkek bize ikramda bulunmaktan geri durmuyorlardı."

Ahîler aynı zamanda aralarında topladıkları ortak fon ile kendi aralarında dayanışmayı sağlarlarken bir yandan da toplumdaki yardıma muhtaç kimselere el uzatmaktaydı. İşsiz güçsüz avâre gençler iş ve meslek sahibi yapılarak toplumsal huzura katkı sağlanmaktaydı (İbn Battûta, 2004: I, 405-409).

Ahîler "Fütüvvetnâme" adı verilen nizamnâmeler yayınlardı. Fütüvvet âdâbı adı da verilen bu kurallar açık ve kapalı; dışa ve içe ait olmak üzere sınıflandırılan emirlerden oluşmaktaydı. Kapalı ve dışa ait emirler: Şalvarla/cinsellikle, mide ile, dil ile, kulak ve göz ile, el ve ayak ile, ve hırs ile ilgiliydi. Ahîliğe girecek kişinin öğrenmesi gereken hepsinden önemlisi uyması gereken dinî ve ahlakî normlar tek tek ele alınırdı. Toplamda 740 maddeye kadar çıkan emirnâmelerde yamaklıktan çıraklığa, kalfalıktan ustalığa bir Ahînin tabi olduğu hususlar anlatılırdı. Bu uyulması zorunlu açık ve içe ait emirler ise, "doğruluk, güvenirlik, cömertlik, alçakgönüllülük, nasihat etme, affedici olma, bencillikten kaçınma ve uyanık olma" ilke ve prensipleriydi (Güllülü, 1977: 96-97).

Fütüvvetnâmelerde uyulması gereken ahlakî kurallar, âdâb-ı muâşeret kısa veya uzun olabilirdi. Bunların üç, beş, yedi maddede özetlendiği de olurdu. Böylece ilkelerin akılda kalması sağlanırdı. Mesela "Fetânın (Ahînin) üç şeyi bağlanır, üç şeyi açılır: Gözü haram olan şeylere, ağzı günah olan sözlere, eli zulümlere bağlanır. Kapısı konuklara, kesesi ihtiyacı olan kardeşlere, sofrası bütün açlara açılır". Bu emirler belli bir gruba değil herkese yönelik genel ahlakî prensiplerdir. Toplumun büyük kesimlerine seslenmek suretiyle de toplumsal kurallar yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Ahî birlikleri temelde Türk töresine bağlandıkları halde, bu emirler kaynağını göçebe Arap örf ve âdetiyle karışmış İslamî değerlerden almaktadır. (Güllülü, 1977: 98-99)

4. Ahîliğin Sosyo–Ekonomik Yaşantıyı Düzenlemedeki Rolü

Ahîlik, ahlak ile sanatın ve misafirperverliğin uyum halinde yürütülmesidir. Cömertler yaşadıkları toplumda el üstünde tutulurlar. Ahîlerin esnaflıktaki yükseliş serüvenlerini, toplum nezdinde de görmek mümkündür. Anadolu'da pek yaygın olan tekke ve zaviyelerde yerli ve yabancı konuklar, en mükellef biçimde ağırlanırdı. Her zaviyenin etrafında meskûn olan evlerden, ekmek ve yemek servis edilirdi. Kadın erkek ayrımı gözetilmeksizin konuklara iyi gözle bakılır, ayrılacakları gün gözyaşları dökülürdü. İbn Battûta'nın (I, 400, 402) aşağıda verdiği ayrıntılar ışığında XIV. yüzyıl Anadolu'sunda kadın ve erkeğin beraber hareket ettiğini anlarız:

"Yola çıkacağımız zaman akraba ya da ev halkındanmışçasına bizimle vedalaşırlar; üzüntülerini gözyaşı dökerek belli ederlerdi. Buranın âdeti gereğince ekmek haftada bir gün pişirilir, öteki günlere yetecek kadar! Ekmek günü erkekler sıcak ekmekler ve nefis yemeklerle çevremizi doldurur, şöyle derlerdi: 'Bunları size kadınlar gönderdi, sizden hayır dua bekliyorlar!"

Askeri karakteri de olduğunu ifade ettiğimiz Ahîlik teşkilatı, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli görevler üstlenmiştir. Söz gelimi Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşundan kaldırılışına kadar Ahîliğin önemli şubelerinden biri olan Bektaşîliğin önemi büyüktür. İkinci Osmanlı Padişahı Orhan Gazi (saltanatı: 1326-1359) bizzat şed kuşanarak Ahî olmuş, kendisi de başkalarına şed kuşatmış, yani Ahîliğe sokmuştur (Âşıkpaşazâde, h.1332: 212; Köprülü, 1991: 13; Çağatay, 1976: 435; Gölpınarlı, 1953: 275).

Ahîler hazırladıkları emirnâme ve kanunnâmelerle hareket ederek toplumsal iş bölümü ve düzenin gelişmesine katkı sunmuşlardır. Başlangıçta debbâğlık (deri işlemeciliği) ile başlayan Ahîler zamanla 32 iş kolunda faaliyet yürütür olmuşlardır. Osmanlı'da iş ve sanat sahipleri, Ahîlik kurumundan aldıkları yeterlik belgeleri, izinnâmelerle ancak iş yerlerini açabilmişlerdir. Şehir ve kasabalarda arastalar, çarşılar, uzun çarşılar, kapalı çarşılar, pazarların sayısı arz ve talep dikkate alınarak kurulur olmuştur.

XVII. yüzyıla kadar etkinliğini sürdüren Ahîlik, mal ve ürünlerin standartlarını ve kalitesini belirlemiş, bu meyanda tüzük ve yönergeler yayınlamıştır. Mesela, unlu ekmek ve mamullerin nasıl

hazırlanıp pişirileceğinden tutun, nasıl servis edileceğine kadar yönergeler hazırlamışlardır. Böylelikle gelişi güzel iş ve işleyiş yerine, belli kural ve standartlar getirilmiştir. (Çağatay, 1976: 435)

Ahîler mutasavvıf olmamakla birlikte, tasavvûf terbiyesinden geçmiş bir ruh inceliğine sahiptiler. Dünyanın geçici olduğunu ve asıl olanın âhiret olduğunu bilirlerdi. Günlük siyasete pek girmezler, ihtiyaçları kadar ilgilenirlerdi. Ahîler dünyayı bir koca karıya benzetirler ve ondan kâm almak gibi bir isteğe hiçbir zaman kapılamayacağını ifade ederlerdi: "Vermese Ahî n'ola pîre zen-i dehre murâd / Begüm er vaslâcıgudur begüm er vaslâcıgu". Günlük siyasete meyletmeyi doğru bulmazlardı: "Rûm'a sultân û vezir olsa dahi eger / Baş eğüp biz Çelebi kimseye paşa demezüz." (Doğan, 2002: 154)

Ahîler kasabalarına gelen yabancıları ağırlamakta birbirleri ile yarışırlardı. Yoksul görünüşlü ama etrafında en az 200 kişiyi istihdam eden Ahîbaşılar kazançlarını birleştirirler, gündüz kazandıklarını akşam hep birlikte yerlerdi. Ardından cemaatle namaz kılar sonrasında zikrederler, türkü söylerler ve geç saatlere dek muhabbet ederlerdi. Ahîler kendi aralarında uygun gördükleri kişiyi başlarına getirirlerdi (İbn Battûta, 2004: I, 405, 409). İnsan iradesine gösterilen saygıyı göstermesi açısından bu durum oldukça önemlidir. Günümüzde de esnaf odalarının başkanı üyeleri tarafından seçilmektedir.

Ahîlerin yanlarında 18 akça/gümüşten fazlasını taşımama kuralı ise manidardır. Onlar para pul biriktirmeyi doğru bulmazlardı. Bu durum diğer insanlarla hatta aynı iş gücünde çalışanlarla iyi geçinme, rekabet etmeme ve tabii olarak ekonomik eşitliğe ulaşmaktı (Alada, 1989: 66). Ahîler yöneticileriyle de iyi geçinirler, onlara gereken saygı ve ihtimamı eksik etmezlerdi. Bunun bir örneğini Sivas'ta Ahî Bıçakçı'nın Eretna Bey'i Alâeddin'e yaklaşımında görebiliriz. Şehirlerine gelen misafirleri ilk karşılayan Ahî Çelebî olmuştu. Ancak Alâeddin Bey de gelen misafirleri ağırlamak istemiştir. Eretna Beyi Alâeddin ile Ahî Çelebî'nin nezâket ilişkisini göstermesi bakımından aşağıdaki diyalogu önemlidir:

"Eretna Beyi ısrarla, 'Benim misafirim olacaksınız!' diyordu. Ahî Çelebî söze karıştı:

-'Daha bizim tekkeye misafir olmadılar, onları biz tuttuk. Şimdi bize gelsinler, lütfederseniz sofranızı gönderirsiniz ...' dedi.

Hükümdar (Eretna Beyi):

'Peki, öyle olsun!' cevabını verdi. Böylece Ahî Çelebî'nin dergâhına geçtik. Orada hem Ahîlerin, hem de beyin konuğu olarak altı gün kaldık (İbn Battûta, 2004: I, 417)."

Fütüvvet geleneğinin Anadolu'daki aldığı şekil, İslam dünyasının hiçbir yerinde benzeri görülmediğinden emsalsizdir (İbn Battûta, 2004: I, 404). Nitekim bu teşkilatın Anadolu'daki banisi Ahî Evrân, I. Giyâseddin Keyhüsrev'e (643/1246) sunduğu Menâhic-i Seyfi ve Letâif-i Gıyâsiyye adlı eserlerinde öğütlerini sıralarken; insanları meslek sahibi yapmaya yönlendirmenin ve halkın eğitimi ile yakından ilgilenmenin gerekleri üzerinde durması, Ahîliğin bu saydığımız sosyo-ekonomik ihtiyaçlara binaen kurulup geliştiğini gösterir. Bu teşkilatın kuruluş gayelerinin başında, göçebe Türkmenleri yerleşik hayata geçirmek, meslek sahibi yapmak ve İslam ahlak değerleri etrafında bir sosyal muaşeret terbiyesi ile toplumsallaşmalarını sağlamak gelmektedir. Bu kalabalık kitleleri eğitmek için de sıkı bir teşkilat ve iş hayatı içinde bir eğitim programı uygulamışlardır. Böylece fütüvvet ruhuna bağlı olarak Ahîlik ortaya çıkmıştır (Bayram, 1991: 38, 129-130, 135)

Mevlânâ'nın "Aynı dili konuşanlar anlaşamadılar da, aynı gönüle sahip olanlar pekâlâ anlaştılar" (Mesnevî, I, 97 b.no:1210)[1] mealindeki sözü, Ahîler hakkında ne kadar anlamlıdır:

[1] "Bir dili konuşmak, hısımlıktır ve bağlılıktır. İnsan yabancılarla kaldı mı bağlanmışsa, hapse düşmüşe benzer. Nice Hintliyle, Türk'ün dili birdir de; nice iki Türk de yabancılar gibi birbirinin dilini anlamaz. Demek ki mahremlik dili,

"İçlerinden birinin bağında bir ziyafet hazırladılar, kurbanlar kestiler. Bizimle tanışmaktan duydukları sevinç gerçekten hayret vericiydi! Onlar bizim dilimizi bilmiyorlar, biz de onların dilinden anlamıyorduk; aramızda bir tercüman da bulunmuyordu! (İbn Battûta, 2004: I, 406)"

Ahî birliklerinin toplumsal sorumluluk, ortak akıl ve paylaşımda bulunma, kolektif bilinç ve hareket etme teamülleri bilinmektedir. İbn Battûta kendisine ikramda bulunmak isteyen Ahîbaşının sade birazda fakirâne giyimi karşısında önce şaşırmış, onun en az iki yüz adamı olan güçlü bir adam olduğunu öğrenince de hayretini gizleyememiştir: "Bu adam yoksul birine benziyor, bizi ağırlayacak gücü yoktur; onu zor durumda bırakmak istemiyoruz!" dedim. Bu lafım üzerine şeyh güldü, şu cevabı verdi: "Bu adam, Ahî yiğitlerin önderlerindendir. Kendisi derici tayfasının üstatlarından cömertliğiyle tanınmış biri. Zanaatkârlar arasında aşağı yukarı iki yüz adamı var. Onlar kendisini önderliğe seçtiler, bir tekke yaptırdılar. Şimdi gündüzün kazandıklarını geceleyin orada harcıyorlar (İbn Battûta, 2004, I, 405) ."

Ahî fütüvvetnâmeleri de büyük ölçüde İslamî kaynaklardan beslenmektedir. Ahîlerin sıklıkla kullandıkları "Eline, diline, beline sahip ol" deyişi hadis kaynaklarımızda "Müslüman elinden ve dilinden başkalarının emin olduğu kişidir." (Buhârî, İmân, 4; Müslim, İmân, 65; Ebû Dâvûd, Cihâd, 2; Tirmizî, İmân, 12; Nesâî, İmân, 9) "Kim bana iki çenesi arasındaki (dili) ile iki ayağı arasındaki (cinsel) organını koruma sözü verirse, ben de ona cennet sözü veririm." (Buhârî, Rikak, 23. Ayrıca bk. Tirmizi, Zühd, 61) şeklinde yer almıştır.

5. Ahîliğin Dinî ve Siyasal Alanlarda Etkinliği

Ahîliğin İslâmlaşma sürecinde hızla mesafe kat eden Türkmenler arasında revaç bulduğu görülmüştür. Göçebe ve yarı göçebe Türkmenler arasında Şaman inancının bir şekilde sürdürüldüğü veya en azından sürdürülmek istendiği ifade edilmiştir. Ahîliğin ortaya çıktığı XIII. yüzyıl Anadolu şehirlerinde daha çok medrese geleneğinden beslendiği ifade edilen Sünnîlik yaygındı. Anadolu'nun en ücra köşesine kadar inşa edilen tekke ve zaviyelerde farklı inanç ve düşünceler kendisine yer bulabilmekteydi. Daha çok kırsalı temsil eden tekke ile şehri temsil eden medrese arasında zaman zaman gerginlikler yaşanabilmekteydi. Farklı İslam anlayışlarını aşırı/heteredoksi yapılar olduğu yaklaşımında olan birçok kimse, bu durumu rekabetten öte düşmanlık vesilesi olarak görebilmekteydi. Burada Ahîlik ile tasavvûf arasında çok büyük benzerlikler söz konusudur. Ahî teşkilat yapısı ile tarikat yapısının örtüşen yönleri çoktur. İslam tasavvûfunun, bâtın ve zâhir anlam bütünlüğü içinde yorumlar yapması, çeşitli semboller kullanarak ifadelerini güçlendirmesine, bir bakıma bâtın anlamı zâhir örneklerle açıklamasına benzer tarzda Ahîler de görüş ve düşüncelerini açıklamışlardır. Bu durumda Ahîliği tasavvûf düşüncesinde önemli bir yeri olan Melâmilik ile de irtibatlandırmışlardır (Gölpınarlı, 1931:167-168; Güllülü, 1992: 28; Sunar, 2004: 65).

Dinî hassasiyetlere dair anlatılan ayrıntılardan hareketle Ahîliğin bir tarikat yapılanması olduğu sonucunu çıkarmak da doğru olmaz. Kıyafet başta olmak üzere, bazı tutum, yaklaşım ve davranış şekillerinde farkların olduğu hatırlanmalıdır. Söz gelimi Ahîlikte şed kuşanması/kuşak bağlanması, şalvar giyilmesi esas iken tarikatlarda hırka esas giysidir. Ahîlikte yiğit, ahî, şeyh, ahbap, nim-tarîk, nakîb, nakîbu'n-nükebâ, halife-i dâim-makam-ı şeyh ve şeyhu'ş-şuyûh şeklinde derecelendirilen, teşekkül içi hiyerarşi tarikatlarda, mürid-şeyh veya mübtedî, mutavassıt, müntehi, mürşid şeklinde bir ayırımla yapılmaktadır. Yine Ahîlikte mürit olmanın ilk şartı, esnaf, sanatkâr ya da meslek sahibi olmak olduğu ve bağlılarını, her birinin seviye ve yeteneğine göre, iş başında ve iş dışında iki yönlü eğitime tabi tuttuğu bilindiği halde, tarikatlarda böyle bağlayıcı bir hükmün bulunmayışı dikkatleri çekmektedir (Gündüz, 1989: 97-98).

bambaşka bir dildir, gönüldeşlikse aynı dili konuşmaktan yeğdir. Sözsüz, işaretsiz, yazısız; gönülden yüz binlerce tercüman zuhur eder (Mevlana, 1990: I, 142)."

Ahîler arasında bu tür farklı aşırı/heteredoksi olduğu ileri sürülen anlayışların kendine yer bulduğu hatta egemen olduğu yönündeki görüşlere değindik. Ahîlerin Hz. Ali ve Oniki İmamlar'a yani Ehl-i Beyt büyüklerine yakınlık duymaları ve onlara olan sevgilerini sıklıkla ifade etmeleri; Şiilik veya Alevîlikle irtibatlandırılmalarına yol açmıştır (Doğan, 2002, 69). Ancak onların Ehl-i Beyt sevgisini izhar etmekle beraber, Sünni/Hanefi mezhebinden oldukları söylenmiştir (İbn Battûta, 2004: I, 444).

Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna müteakip, oba oba topraklarına yerleştiği görülen Oğuzlar, hızlı bir dinî, sosyal ve toplumsal eğitime tabi tutulmuştur. Onların hayata tutunabilmeleri adına; ya asker-çiftçi olarak dirliklere, ya meslek sahibi zanaatkâr insanlar olarak şehir ve köylere yerleşmeleri için imkân tanınmıştır. Mâverâünnehir ve Horasan, Türkmenlerin ilk durakları olmuştur. Ancak büyük bir bölümü batıya doğru hareket etmiş; günümüz İran topraklarının kuzeyinde yaşayan halklarla temasa geçmişlerdir. Anadolu'yu yeni vatan olarak benimseyen Türkmenler, aldıkları Ahîlik eğitimini Anadolu'da uygulamışlardır (Şeker, 2005: 80).

Devletin varlığı ve gölgesi onlar için elbette avantajlıydı. Bu avantajı ötekilerle yani yerli unsurlarla paylaşmayı ahlaki bir umde sayan Ahîler, Anadolu'da her geçen gün gelişerek büyüdüler. Orta Asya töre ve gelenekleri ile Anadolu'da yerleşik kültür ve âdetler mezcedilerek yeni ve kendine özgü "Selçuklu tarzını" oluşturdular. Bu Selçuklu tarz ve uygulaması önceki egemen güç Bizans ile de bir farkındalık yaratmaktaydı (Köprülü, 2014: 305-310). Bu farkındalık sayesinde her geçen gün büyümeye ve gelişmeye başladılar. Anadolu'nun İslâmlaşmasına hizmet ettiler. Anadolu kalkınmasına ve huzuruna katkı sundular. Böylelikle ortak yaşam alanlarını geliştirdiler.

Ahîliğin ortaya çıktığı XIII. yüzyıl Anadolu'sunda şehirlerde Hristiyan nüfusu ve nüfuzu oldukça fazla idi. Sanat, zanaat ve ticaret hayatı onların elindeydi. Ahîler sayesinde tarım dışı alanda, başta sanat ve ticaret alanında Müslüman unsurlar varlıklarını göstermeye ve ilerleyen zamanda şehirlere hâkim olmaya başladılar. Denilebilir ki; Rum ve Ermeni ustalarının yanında bir süre çırak olarak işe başlayan Türkmenler sonraları sanat ve zanaat alanında ustalaştılar (Güllülü, 1992: 67). Ahîlerin dolayısı ile Müslümanların toplum içindeki dinî, siyasî ve sosyal konumları yükselmekteydi. Dergâhlarda uzaklardan gelen konukların dinî, mezhebî ve etnik kimliği pek öne çıkarılmadan ağırlandıklarını düşünüyoruz. Bu durumda Hristiyan tebaanın entegrasyonu da kolaylaşmıştır. Köprülü'nün ifadesiyle "delişmen tabiatlı, garip tavırlı" (Ahî) dervişlerle gayrimüslim teba arasında sıcak toplumsal ilişkiler kurulabilmiştir (Gündüz, 1989: 15).

Ahî birliklerinin her biri ahlak ve maneviyat mektebi gibi işlev görmekteydi. Öne sürdükleri ahlakî öğütler tüm toplumu ilgilendiren cinstendi. Yeme içme adabından, giyim kuşama kadar hayatın her alanını kuşatan ilkelerle hareket etmeyi kendilerine düstur edinmişlerdi. Fütüvvet adabı başlığı ile yayınladıkları emirnamelerle iş ve ticaret erbabına çeki düzen vermekteydiler (Güllülü, 1992: 96-97). XIII. yüzyıl Anadolu'sunda tasavvûfî merkezler ve onlara bağlı manevî gruplar toplumsal barış ve sağduyu ortamının doğuşuna hizmet etmekteydiler (Gündüz, 1989: 13).

Anadolu Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde Ahî birlikleri önemli siyasi roller oynamışlardır. Moğol istilasına karşı en önemli toplumsal direniş, onlar sayesinde gerçekleşmiştir. Selçuklu Devleti'nin dağıldığı, Moğol hegemonyasının zayıfladığı devirlerde Ahîler önemli siyasi aktörlere dönüşmüşlerdir (İbn Bîbî, 1996: II, 118, 205, 210, 213; Gündüz, 1989: 108). Tüm Anadolu köylerine yayılan tekke ve zaviyeler eliyle ahali örgütlenmiştir. Erkeklerin teşkilatı Gâziyân-i Rûm, kadınların teşkilatı Bâcıyân-ı Rûm, Horasan Erenleri veya Abdalân-ı Rûm gibi teşekküller hep Ahîler arasından çıkmıştır. Ahîler memleketin birlik, beraberlik ve selâmetinin ancak Osmanlıyla mümkün olacağını hesaplamış olmalılar ki Osmanlının kuruluş döneminde büyük hizmetleri olmuştur. Osman Gazi'nin kayın pederi Şeyh Edebâli başta olmak üzere Şeyh Mahmud Gazi, Ahî Şemseddin, Ahî Hasan, Ahî Kadem (Gündüz, 1989: 8-9), önceleri Bursa kadısı ve sonrasında önemli sadrazamlardan biri olan Ahî Cendereli Kara Halil, ilk vezirlerden Alâeddin Paşa, Ahmed Paşa, Hacı Paşa, Sinâneddin Yusuf Paşa gibi Osmanlı'nın üst yöneticileri Ahîler arasından çıkmıştır (Âşıkpaşazâde, h.1332: 39-40).

Ahî birlikleriyle tarikatların iç içeliği bilinmektedir. Ancak Ahîler, I. Murad Hüdâvendigâr zamanından itibaren iki alanda hizmet etmeye başlamıştır. Onların bir kısmı Yeniçeri Ocağı'nı, diğer kısmı esnaf teşkilatını oluşturmuştur (Gündüz, 1989: 105). Özellikle Yeniçeri Ocağı içerisinde yer alan "Cebeci ve Topçu Ocakları"nda da etkin olan Ahîler, Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasından sonra tarihe karışmıştır.

Ahî Babaların ve kethüdâların merkezi otorite tarafından atanmaya başlamasından itibaren yetkileri zayıflatılan ve daraltılan Ahîler, kadı ve muhtesiplerin emri ve denetimi altına alınmıştır. Belediyeyi temsil eden muhtesipler çarşı pazarları, esnaf ve sanatkârları denetler, hatta yönetir olmuşlardır. Esnaf teşkilatı üzerinde bir süre yetki karmaşası yaşanmış olsa da, "İhtisâb Ağalığı"nın emri altına girmişlerdir (Güllülü, 1992: 124-125, 144).

6. Ahîlerin Anadolu'nun İslâmlaşmasına katkıları

Emevîler ve Abbasîler döneminde Sugûr/Avâsım bölgesi diye anılan Anadolu'nun güney doğusuyla sınırlı bir İslâmlaşma olmuş, o da inkıtaya uğramıştır. Selçuklu fetihleri sonrasında ise Anadolu'nun bütününe yayılan bir İslâmlaşma söz konusu olmuştur. Anadolu'nun fethedilme nedeninin din olduğu ve ulvi gayeler taşıdığı (Kara, 1977: 105); gazilerin, fakihlerin ve Ahîlerin önemli görev ve sorumluluklar üstlendiği düşünülmektedir. Selçuklu fetihleri ile Türkmenler başta olmak üzere Müslüman unsurların akın akın Anadolu'ya geldikleri ve iskâna tabi tutuldukları bilinmektedir. Anadolu'daki yerli –Hristiyan vs.- halkların zoraki Müslümanlaştırıldığına veya en azından topyekûn ihtida ettiklerine dair elimizde kanıt da bulunmamaktadır. Ancak Anadolu'nun neredeyse her yerinde Ahî adlarını taşıyan veya onlarla özdeşleştirilen dinî, sosyal ve ekonomik kurumların çokluğunu; İbn Battûta'nın Ahî zaviyelerinin en ücra yerlere kadar yayıldığı tespitini (İbn Battûta, 2004: I, 404; Şeker, 2006: 196) ve günümüz esnaf ve teşkilatlarına rehberlik etmekte olan tüm dinî kural, kaide ve adetler bütününü, Ahîlerin Anadolu'nun İslâmlaşmasına dair katkıları olarak değerlendirebiliriz.

Ahîlerin meslekî, dinî ve ahlakî eğitimlerini tamamladıkları gibi askerî talim terbiye gördükleri, gerektiğinde ordu ile savaşa katılarak düşmanla yiğitçe çarpıştıkları konusu tarihi bir olgudur (Ekinci, 2011: 49). Bu nedenle Selçukluların zayıfladığı ve devlet otoritesinin kaybolduğu dönemlerde, Osmanlının kuruluşunda Ahîler çok etkili olmuşlardır. İlk Osmanlı padişahları "Gazi" unvanıyla anılmışlar; gerek kendileri ve gerekse alperenler adı verilen silah ve dava arkadaşları Ahîbaşı olduğu söylenen Şeyh Edebâlî'ye intisap etmişlerdir (Uzunçarşılı, 1988, I, 102, 469). Osmanlılarda ilk askerî piyade üniformasının Ahî üniforması oluşu ve Yeniçeriler için Ahî başlığının kabul edilmesi, bu bakımdan son derece dikkat çekicidir (Barkan, ts.: 11-12). Hatta Osmanlı padişahlarından I. Murat gibi Ahîbaşılık görevini bizzat üstlenenler dahi olmuştur (Uzunçarşılı, 1988, I, 469).

Şeyh Edebâlî'nin Ahî unvanını hiç kullanmaması ve Vefâî tarikatı şeyhi olması dolayısıyla Ahî olmadığı belirtilmişse de (İnalcık, 2010: 23; Ocak, 1999: 227); Edebâli'nin kardeşi Ahî Şemseddin ve yeğeni Ahî Hasan olarak bilinmektedir. Bu kişiler, Osman Gazi ve Orhan Gazi'nin oldukça yakınındadır (Neşrî, 1949: I, 131). Ahîler ve fakihler, Osmanlı'nın kuruluşunun manevî destekçileri olmuşlar, hukukî ve sosyal hayatı örgütleyici olarak aktif görev almışlardır (İnalcık, 2010: 23, 42).

Ahmed Yesevî dervişleri ve Horasan Erenleri içinden çıkan Ahîler, bilinçli bir şekilde hareket ederek Anadolu'nun İslâmlaşmasında önemli rol oynamışlardır (Kara, 1977: 105). Barkan'a göre; Orta Asya, Kırım, İran ve Horasan'daki medrese hocaları ve tasavvûf şeyhleri dervişlerini Anadolu'ya yönlendirmişlerdir. Bunlar, "Gâziyân-ı Rûm, Ahîyân-i Rûm, Bâciyân-i Rûm ve Abdalân-ı Rûm" veya "Horasan Erenleri" gibi çeşitli isimlerle, üstelik organize olmuş topluluklar halinde Diyâr-ı Rûm'u (Anadolu'yu) Müslüman Türk yurdu yapmışlardır. Yine ona göre Ahîlik, mistik bir tarikat olduğu kadar iyi organize olmuş ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan çok dinamik bir teşkilattır ve Ahîler

yaşadıkları dönemdeki en önemli toplumsal gücü temsil etmişlerdir. Bunlar aralarına aldıkları geniş halk kitlelerini belirli sosyal ve siyasal nizamlar için harekete geçirmişlerdir. Ahîler Osmanlının kurulması ve gelişmesi yolunda savaşan askerler olmuşlar, geniş halk kitleleri arasına girerek bir maya gibi faaliyette bulunmuşlar, memleketin sosyal bünyesinde ve siyasî kuruluşunda önemli yenilikler yapmışlar, temsil ve fütûhât işlerini kolaylaştırmışlardır. Böylece Anadolu'nun İslâmlaşmasında bu misyoner dervişler (Ahîler) büyük roller üstlenmişlerdir (Barkan, ts.:11-12).

Ahîlik, Ahmed Yesevî'nin Anadolu'ya yolladığı müritleri tarafından kurulmuş ve tasavvûf yaşantısıyla eski Türk teşkilatçılığını birleştirerek Türklere özgü bir kurum haline gelmiştir. Bu kurum sayesinde Türkmenler, Anadolu'daki yerleşik ve egemen gayrimüslim tüccar ve sanatkârlar karşısında tutunabilmiş ve ekonomik alanda varlık gösterebilmiştir (Yiğit, 2013: 961). Yine Ahmed Yesevî'nin şeriat ile tarikatı kolayca uzlaştırması, Yesevîliğin Sünni Türkler arasında hızla yayılıp yerleşmesine ve daha sonra ortaya çıkan birçok tarikatları etkilemesine neden olmuştur (Eraslan, 2014: 234).

Anadolu'nun İslâmî kimliğini yansıtan en somut mekânlar; cami, mescit, medrese, tekke ve zaviye gibi dinî, sosyal, kültürel ve eğitim kurumlarıdır. Bu mekânların birçoğunun vakfiyeleri veya isimleri incelendiğinde Ahîlere veya Ahîliğin izlerine ulaşılabilir. Cami ve mescitler umumi mekânlar olup herkese hitap etse de, bunların birçoğu Ahîlerce inşa edilmiştir. Tekke ve zaviyeler daha hususi mekânlar olup, Ahîlerin toplandıkları bir meclis, eğitimlerini icra ettikleri bir okul işlevi görmüştür. Bunlar şehirler yanında en ücra köylere kadar yayılmıştır (Ekinci, 2011: 83-84). İbn Battûta'ya göre Ahîler, Anadolu'ya yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her yerde, köy, kasaba ve şehirlerde bulunurdu (I, 404).

Ahîler manevî eğitimlerini dergâh, hangâh, tekke ve zaviye olarak isimlendirilen tasavvûfî kurumlardan almışlardır. Buralar "İslam irfanının, medreseye oranla daha serbest tefekkürün, bilhassa tasavvûf kültür ve inanışının gelişmesine hizmet etmiş, bilgisi, düşüncesi, raksı, musikisi, tekke mimarisi, adâb, erkân, kıyafet ve dekorasyonlarıyla geniş ölçüde fikir irfan ve medeniyet merkezliği yapmış birer "Halk mektepleri" vazifesini görmüşlerdir (Kara, 1977: 185)". Günümüzde örnek/model ticaret ve meslek erbabı denildiğinde aklımıza Ahîler gelmektedir. Ticaret ve meslek erbabının İslamiyet'in muamelata dair hükümlerini bilmeleri gerekirdi. Bu nedenle cami, medrese, tekke, imarethane vs. kurumların bir arada olduğu külliyeler inşa edilmiştir. Ahiliğin payitahtı Kırşehir'deki "Ahî Evran-ı Veli Külliyesi", Anadolu'nun diğer şehirleri için de model olmuştur.

Ahiler, ait oldukları meslek teşekkülü içinde, pîrlerine dinî-millî bir kimlik vermek suretiyle İslamîleştirmişlerdir. Nitekim tüccarların pîri Hz. Muhammed, çiftçilerin pîri Hz. Âdem, hallaçların pîri Hz. Şit, marangozların pîri Hz. Nuh, terzilerin pîri Hz. İdris, saatçilerin pîri Hz. Yusuf ve debbağların piri Ahi Evran, ekmekçilerin pîri Somuncu Baba, saraçların pîri Veysel Karanî idi (Cebecioğlu, 1989: 37: Ekinci, 2011: 84). "Ahî birlikleri arasındaki münasebetleri ise "Büyük Meclis" sağlardı. Anadolu'nun sathına yayılan bütün esnaf birlikleri Kırşehir'de bulunan Ahi Evran Zaviyesine bağlıydı. Bu zaviyenin başında bulunan Ahi Baba, bütün sanatkârların piri kabul edilen Ahi Evran Veli'nin halifesi ve bir bakıma Türk Esnaf Ailesinin reisi idi (Ekinci, 2011: 84)".

Anadolu'nun İslâmlaşmasında rol ve görevler üstlenen bireysel veya grup halinde çalışan başkaca kişi, kurum ve kuruluşlar elbette vardı. Ancak konumuz bağlamında doğrudan veya dolaylı Ahîlerle ilişkisi olduğu düşünülenlere değinilmiştir. Mesela bunlardan biri olan Gaziyân-ı Rûm'un güvenlik ve fetih tedbirleri sayesinde ihtidalar özendirilmiştir. Onlar yanlarına aldıkları küçük yaştaki esirlerin ihtidasına neden olmuşlardır (Köprülü, 1991: 108). Gaziyân-ı Rûm'un zamanla Osmanlı Devleti şahsında ve ordusunda resmi hüviyet kazandığı söylenebilir.

"Abdal" ve "baba" isimlerini taşıyan Abdalân-ı Rûm veya Horasan Erenleri ise, Türkmen aşiretleri arasında telkinatta bulunarak ve Osmanlı Padişahları ile beraber tüm savaşlara katılarak Anadolu'nun İslâmlaşmasına katkı sağlamışlardır (Barkan, ts.: 11) Bu onların dinî işlevlerini sadece savaşarak değil, aynı zamanda tebliğ yoluyla yerine getirdiklerini de göstermektedir (Erdem-Yiğit,

2010: 29). Horasan Erenleri ilerleyen zamanda daha sivil (melami-meşrep) tasavvûfî gruplara dönüşmüştür. "Delişmen tabiatlı ve garip etvarlı" bu dervişler giyim-kuşam ve gündelik yaşamlarının sadelikleriyle gayrimüslim ahaliye daha sempatik gelmiştir (Gündüz, 1989: 15). Dolayısıyla bu serseri görünümlü dervişlerin Hristiyan ahalinin ihtidasındaki payları çoktur (Köprülü, 1991: 102).

Bâcıyân-ı Rûm ise; Ahîlik teşkilatının kadın kolları gibi çalışmıştır. Liderliğini Ahî Evran'ın eşi Fatma Bacı yapmıştır. Önceleri, Kayseri'de Ahî Evran tarafından kurulan sanayi sitesinde işlenen derilerin artık yünlerini değerlendirmek için bir araya gelen kadınlar, Ahîlerle birlikte eğitim görmüş ve birçok alanda faaliyet göstermiştir (Erdem-Yiğit; 2010: 26-29).

Ahîyân-ı Rûm denilen Anadolu Ahîleri, Anadolu'daki birçok yerin fethinde ve savunulmasına önemli başarılar elde etmişlerdir. Kendi aralarından seçtikleri ve kendisine itaat ettikleri Ahîbaşının önderliğinde, her akşam birlikte yeme içme, cemaatle namaz kılma, zikir meclisleri oluşturma, ilahi, türkü ve şarkılarıyla beraberce meşk etme ameliyeleri ile dikkat çeken bu fedakâr derviş kılıklı insanlar, zamanı geldiğinde düşmana kök söktüren iyi bir askere dönüşmüşlerdir (İbn Bîbî, 1996: II, 118, 205, 210). Mesela Orhan Gazi dönemindeki Bursa'nın fethinde Pınarbaşı'nı Şeyh Edebâli'nin yeğeni Ahî Hasan kahramanca zapt etmiştir (1326) (Âşıkpaşazâde, h. 1332: 28-29; İnalcık, 2010: 46). Osmanlının Fetret döneminde (1402-1413) ortaya çıkan siyasi otorite boşluğu ve karışıklığı bertaraf etmek için Ahîler azami gayret sarf etmişlerdir. Osmanlı'nın Anadolu'daki merkezi konumundaki Bursa'da Ahî Ya'kûb ve Ahî Kadem'in Ahîleriyle beraber hususi çabaları bu konuda takdire şayandır (Âşıkpaşazâde, h. 1332: 101; İnalcık, 2010: 136-137)

Ahîler, dini/İslâmî dua ve ritüelleri kullanmayı adet haline getirmişlerdir. Esnafın duayla güne/işine başlaması örnek olarak verilebilir. "Her esnafın bir duacısı bulunurdu. Sabah namazından sonra mütevellinin dairesi önünde toplanan esnafa duacısı tarafından dua edilir ve ardından herkes dükkânına dağılırdı. Duadan önce hiçbir dükkân açılmazdı." Günümüzde de Anadolu'nun birçok yerinde dualarla pazar ve çarşılar açılmaktadır. Mesela her sabah Mardin'in Revaklı Çarşısında, Şanlıurfa'nın Ahi Çarşısında ve Isparta'nın pazarlarında dua ile açılış yapılması bu geleneğin bir devamıdır (Tek, 2014: I, 358).

Ahîlik sadece bir esnaf teşkilatından ibaret değildir. Uyulması gereken ahlaki prensiplerin ve kuralların yer aldığı Fütüvvetnâmeler, onların başucu kaynakları olsa da, sırf bu nedenle onlara "Fütüvvetiye" denilemediği gibi, aralarındaki ast üst ilişkilerini öne sürerek masonların formasonluğuna da benzetilemez (Köprülü, 1991: 92). Ahîlik, mesleki örgütlenme olduğu kadar tasavvûfî bir görünümde arz etmektedir. Ahîlerde dolayısıyla da esnafta aranan niteliklerin[2] ve ticaret ahlakında yapılması istenmeyen hususların[3] her biri iyi/salih/tasavvûf ehli Müslüman için de geçerli şartlardır. Ahiliğin inanç ve kabuller sistemi aslında dinî prensiplerden başka bir şey değildir. Yine Ahîlerin ilham aldıkları ve sıklıkla dillendirdikleri bir takım Kur'ân ayetleri,[4] hadisler[5] ile bilgi ve hikmete dayanan öğütler[6] bulunmaktadır (Ekinci, 2011: 17, 157-158, 159-164, 165-169).

[2] "Doğruluktan ayrılmamak, cömert olmak, alçak gönüllü olmak, iyi huylarını geliştirmek, dindar olmak, hile yapmamak" gibi.

[3] "Hileli ve çürük mal satmayacaksın, müşteriden fazla para almayacaksın, bir başkasının malını taklit etmeyeceksin, noksan tartmayacaksın ve bozuk terazi kullanmayacaksın. Sahte ve kalitesiz mal üretmeyeceksin." gibi.

[4] "Ey iman edenler! Akitleri(nizin gereğini) yerine getiriniz." (Maide, 5/1) "O (müminler) ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riâyet ederler. (Mü'minûn, 23/8). Bu ayetlerin yanı sıra Mutaffifin, 83/1-6, Necm; 53/39-40, İsra; 17/19, Cuma; 62/10, Zümer; 39/74, Şu'arâ, 26/181-182 ve İsrâ, 17/ 35 gibi ayetler.

[5] "Hiçbir kimse kendi elinin emeği ile kazandığından daha hayırlı bir lokma asla yiyemez." "Birinizin sırtında odun destesi taşıması, versin veya vermesin, insanlara gidip el açmasından daha iyidir." (Buhârî, 1993: II, 730, 836) "Doğru sözlü ve her konuda güvenilen bir ticaret adamı âhirette peygamberler, sıddîkler ve şehitlerle beraber olacaktır." (Tirmîzî, 1962-1977: III, 507) gibi hadisler.

[6] "İnsanları alçaktan ve nihayet mahveden üç şeyden birincisi hasislik, ikincisi servet düşkünlüğü, üçüncüsü ise bencillik ve kibirdir." (Hz. Ali) "Çalışan insan kötülük düşünmez." (Hacı Bektaş-i Veli) "Helalinden kazanıp, ondan fakirlere cömertçe veriniz." (Hacı Bayram-ı Veli) gibi büyüklerin sözleri.

Türklerin geleneksel kültüründe, sosyal, siyasal, kültürel ve dini hayatlarının her döneminde yer alan, toy ve eğlencelerin vazgeçilmezlerinden olan eğlence kültürü Ahîlik örgütünün kutlamaları içinde de devam ettirilmiş ama bu eğlencelere İslâmî bir yön ve anlam kazandırılmıştır (Ekinci, 2011: 23). Böylece Ahîler iş ve meslek hayatı dışında da sosyal ve kültürel hayatı İslâmîleştirmişlerdir.

Ahîlerin bayramlarda, Ramazan ve Muharrem aylarında, önemli gün ve gecelerde; Kur'ân ve mevlit okutmaları, şerbet, tatlı ve yemek dağıtmaları, fakir ve ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmaları, düğün ve cenaze masraflarını karşılamaları vs. (Anadol, 1991: 108-109), günümüzde de "Esnaf ve Sanatkâr Odaları, Ticaret ve Sanayi Odaları" tarafından sürdürülmektedir.

Sonuç

Ahîlik, İslam'ın uhuvvet/kardeşlik anlayışının ete kemiğe bürünmüş dinî, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel bir örgütlenmesidir. XIII-XVI. yüzyıllar arasında Anadolu'nun yeniden inşası ve kalkınmasını sağlayan en etkili kurumlardan biridir. Kendinden önceki benzer kurumlardan farklılık arz eder. Anadolu'nun İslâmlaşmasında ve Türk vatanı olmasında önemli roller üstlenir. Anadolu'da birlik ve beraberlik denilince, toplumsal hafızada ilk akla gelen kurumlardandır. Ticaret, meslek ve sanat erbabı, bu kuruma çok şeyler borçlu olduklarını ifade etmektedir. Anadolu'da esnaflık anlayışının oluşması ve hukukunun temellendirilmesi adına işlevselliğini sürdürmektedir.

Ahî Evrân, Azerbaycan'ın Hoy kentinde dünyaya gelmiş, oradan Anadolu'ya göç etmiş ve Kırşehir'de karar kılmıştır. Debbâğların/Dericilerin pîri sayılan Ahî Evrân, yılan derisine varıncaya kadar deri işlemeciliğinde bir usta, zehirli yılanlardan panzehir üreten ve insanlara şifa dağıtan bir tabip, nefis tezkiyesi öğütleyen bir mutasavvıf ve Moğol zulmüne başkaldıran bir direniş lideri olarak karşımıza çıkmıştır. O, Ahîliğin hem teorik hem pratik olarak kurucusu kabul edilmiştir.

İslâmlaşma fetihlerin en ulvi hedefi ve tamamlayıcısıdır. Ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal veçheleri bulunmaktadır. Anadolu'da İslâmlaşma Selçuklu fetihleri sonrasında, uzun çağlara yayılmış bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Ahîler tam da, Selçuklu fatihlerinin Anadolu'yu Müslüman Türk yurdu yapma gayelerine mutabık hizmet ve faaliyet yürütmüşlerdir.

Birlikte zikir yapmaları/yeme-içmeleri, belli bir mekânda (dergâhta) toplanmaları ve hiyerarşik düzenleri, Ahîlerin mutasavvıf oldukları izlenimi vermiştir. Giyim kuşamları ile farklı bir görünüm arz eden Ahîler, sade yaşam biçimleri, kazançlarını birleştirmeleri, birlikte sofra kurmaları ve bu sofraya yabancı konukları davet etme eğilimleriyle, dostluk ve sempati toplamışlardır. Verdikleri maddî ve manevî eğitimle esnaf anlayış ve ahlakını yerleştirmişlerdir. Diğer yandan yoksulları, kimi-kimsesi olmayanları kollamaları toplumsal uyumu güçlendirmiştir.

Ahîler, dinî ve etnik kimliklerine pek bakmadan, nice işsiz ve güçsüz genci, iş ve meslek sahibi yapmışlar ve onları topluma kazandırmışlardır. Büyükle küçüğü, değerliyle değeri, Hak'la hakikati öğretmek suretiyle de; geniş kitlelerin İslamiyet'i doğru tanımalarına vesile olmuşlardır. Anı yaşamayı (İbnü'l-Vakit de denilebilir) dustûr edinen bir mutasavvıf edasıyla, inandıkları ve yaşadıkları güzel şeyleri herkesle paylaşmayı adet haline getiren Ahîler, içinde yaşadıkları topluma umut olmuşlar ve Anadolu'nun İslâmlaşmasında önemli rol oynamışlardır.

Ahîlerin bir merkezden yönetilebilen ve hiyerarşik bir düzen içerisinde örgütlenerek Anadolu'nun her tarafına yayılan mesleki (çarşılar) ve tasavvûfî (zaviyeler) bir kurum haline gelebilmeleri, devlet otoritesinin kaybolduğu ortamlarda siyasi ve askeri güç olarak sorumluluk üstlenmeleri vs. onların bilinçli bir şekilde hareket ettikleri şeklinde anlaşılabilir. Yine Ahîlerin birlik ve beraberliği sağlama ve sürdürme adına ortaya koydukları kurallar bütününü, mevcut fütüvvet ve tasavvûf anlayışlarından yararlandıklarını göstermektedir. Ahîlerin İslam'ın ahlakî öğretilerini, çalışanlardan başlayarak tüm halka yayarak Anadolu'nun İslâmlaşmasına katkı sağladıkları söylenebilir.

Birlikte yaşama ve sorumluluk almanın destansı kahramanları sayılabilecek Ahîler, kazançlarını birleştirmek suretiyle büyük bir sivil dayanışma örneği sergilemişlerdir. Alınteri ile kazandıklarını başkalarıyla paylaşarak, İslam tasavvûfunun ulaşmayı hedeflediği "diğerkâmlık" anlayışını uygulayarak göstermişlerdir. Böylelikle içinde yaşadıkları toplumda İslam'a ve Müslümanlara yönelik algıyı olumlu etkilemişler ve İslâmlaşmayı özendirmişlerdir.

Ahîlik göçebe ve yarı göçebe Türkmenleri -maddî ve manevî- eğitmek suretiyle topluma dâhil ettiği gibi, toplumun diğer kesimleriyle de genel bir uzlaşı iklimi oluşturmuştur. Ahîler, örgütlü bir toplum olmaları sayesinde, özellikle devlet otoritesinin zayıfladığı, hatta kaybolduğu ortamlarda güvenliğe varıncaya kadar sosyal ve siyasal roller üstlenmekten de geri durmamışlardır. Alp-eren ruhunu taşıdığı da söylenen Ahîler, cihan devleti Osmanlı'nın gerek kuruluşunda ve gerekse kalkınmasında önemli görevler almışlardır.

Meslek edinme ve edindirme, üretim kalite ve standardını belirleme, üretim aşamasından pazarlamaya kadar mesleki yeterliklerin ilke ve prensipleri, en ince ayrıntısıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Yamaklık, çıraklık, kalfalık, ustalık, kethüdâlık gibi mesleki hiyerarşi öğretisi geliştirilmiştir. Üretilen malın kalite ve standartları belirlenmek suretiyle de ülkede birlik sağlanmıştır. Toplumda üreten, kendi ayakları üzerinde duran, veren ve paylaşan bireylerin sayısını artırmak suretiyle de toplumsal refah artırılmıştır. El emeğinin, alınterinin önde olduğu bu üretim modeli, sanayi inkılabına kadar, Osmanlı'da etkinliğini sürdürmüştür.

Çalışmamızda esas aldığımız Ahîliğin, etkili olduğu çağlarda (XIII-XVI. asırlar) Anadolu'da hatırı sayılır gayrimüslim nüfusun yaşadığı da bilinmektedir. Dinî ve millî karakter arz eden Ahîliğin etkin olduğu bu çağlarda; ekonomi, iş ve ticaret hayatını İslamlaştırdığı kanaatindeyiz. Ayrıca Anadolu'nun neredeyse her tarafında Ahî adını taşıyan veya onların teşvikiyle inşa edilmiş cami, mescit, tekke, zaviye, han, hamam, arasta ve çarşıların varlığı, onların Anadolu'nun İslâmlaşmasındaki rolünün ve katkısının somut göstergeleridir.

Bizans'ın yıpranmış bir bakıma dağılmaya yüz tutmuş lonca meslek örgütlenmesi yerine ikame olunan Ahîlik, XVII. yüzyıla kadar Osmanlı'da en önemli ve etkili esnaf teşkilatı olarak varlığını devam ettirmiştir. Tüm kurumların güç kaybetme ve yozlaşma belirtileri bu teşkilatta da kendini göstermiştir. Olumsuz gidişatı durdurmak adına çözümü batılılaşmada gören Tanzimat anlayışı tarafından bu kurum resmen 1839 yılında lağvedilmiştir. Resmen lağvedilmesine rağmen Ahîlik şimdiki ve gelecek nesiller için birlik ve beraberliğin, dayanışma ve örgütlenmenin numûne-i timsâli olmaktadır.

KAYNAKÇA

Anadol, C. (1991). Türk-İslam Medeniyetinde Ahîlik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Alada, A. B. (1989). Osmanlı Türk Şehrinde Mahalle. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Doktora Tezi.

Âşıkpaşazâde, Derviş Ahmed Âşıkî (h.1332). Tevârîh-i Âli Osmanî. İstanbul: Maarif Nezareti Yayınları.

Ayas, M. R. (1991). Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma, Ankara: A.Ü. Basımevi.

Barkan, Ö. L. (ts). Kolanizatör Türk Dervişleri. İstanbul: Hamle Yayınları.

Bayram, M. (1991), Ahî Evrân ve Ahî Teşkilatının Kuruluşu. Konya:

Bayram, M. (2001).Türkiye Selçukluları döneminde bilimsel ortam ve Ahilik'in doğuşuna etkisi. Türkiyât Araştırmaları Dergisi (10) 1-11 içinde. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.

Bayram, M. (Ocak - Şubat 1978). Ahî Evren kimdir?. Diyanet Dergisi XVII (1) 24-32 içinde. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bayram, M. (2008). Fatma Bacı ve Bâcıyân-ı Rûm Anadolu Bacılar Teşkilatı. Konya: Konya Ticaret Odası Yayınları.

Beyhakî, A. (1991). Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr (nşr.: Abdülmu'tî Emîn Kal'acî). I-XV. Kahire: Dâru'l-Vefâ.

Buhârî, M. (1993). Sahîhu'l-Buhârî (thk: Mustafâ Dîb el-Buğâ). I-VII, -Yemâme, Beyrut: Dâru İbn Kesîr.

Cahen, C. (Ağustos 1986). İlk Ahîler hakkında (çeviri: Mürsel Öztürk). Belleten (L (197), 591-601) içinde. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Cebecioğlu, E. (1989). Hacı Bayram-ı Veli ve Tasavvûf Felsefesi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.

Ceylan, H. (2008). Ahîlerin Türkiye Selçukluları ve Beylikler Dönemi Türk Devlet ve Toplum Hayatında Oynadıkları Roller. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çağatay, N. (Temmuz 1976). Fütüvvetçilikle Ahîliğin ayrıntıları. Belleten (XL (159), 423-438) içinde. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Doğan, A. (2002). Ahî Divânında İnsan ve Toplum. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Eraslan, K. (2014). Ahmed Yesevî. Ahîlik Ansiklopedisi (I, 232-235) içinde. Ankara: Atalay Matbaacılık.

Erdem, Y.T.-Yiğit, H. (2010). Bâciyân-ı Rûm'dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Gölpınarlı, A. (1931). Melâmilik ve Melâmîler. İstanbul: Devlet Matbaası.

Gölpınarlı, A. (1958). Menâkıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Gölpınarlı, A. (1990). Mesnevî Tercemesi ve Şerhi. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Gölpınarlı, A. (1953). Mevlana'dan Sonra Mevlevîlik. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Güllülü, S. (1977). Sosyoloji Açısından Ahî Birlikleri. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Gündüz, İ. (1989). Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri. İstanbul: Seha Neşriyat.

İbn Battûta, M. (2004), İbn Battûta Seyahatnâmesi, (çeviri, inceleme ve notlar: A. Sait Aykut) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İbn Bîbî, H. (1996), el-Evâmiru'l-Âlâiyye fi'l-Umûri'l-Âlâiyye (Selçuknâme), (çeviri: Mürsel Öztürk), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İbn Hişâm, A. (1955). es-Sîretü'n-Nebeviyye (thk.: Mustafâ es-Sekkâ vdğ.). I-II. Kahire: Mektebetü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî.

İbn Kesîr, İ. (1990). el-Bidâye ve'n-Nihâye. I-XV. Beyrut: Mektebetü'l-Me'ârif.

İbnü'l-Esîr, İ. (1987-2003). el-Kâmil fi't-Târîh (thk.: Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî-Muhammed Yûsuf ed-Dekkâk). I-XI. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

İnalcık, H. (2010). Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları. İstanbul: İsam Yayınları.

İnanır, A. (2014). XVI. Yüzyıl Osmanlı fetvalarında Ahîlik. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi(36) ss.103-138 içinde. Samsun: OMU Yayınları.

Kara, M. (1977). Din Hayat Sanat Açısından Tekke ve Zaviyeler. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Kaşgarlı Mahmud, M. (1986). Divân-ı Lügati't-Türk. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kayaoğlu, İ. (1981). Halife en-Nâsır'ın fütüvvete girişi ve bir fütüvvet buyrultusu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (XXV) 221-229 içinde. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Kazıcı, Z. (1988). Ahîlik. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (I, 540-542) içinde. İstanbul: İsam Yayınları.

Kazvinî, Z. (ts). Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-ʿİbâd. Beyrut: Daru Sadır.

Köprülü, F. & Babinger Franz (1996). Anadolu'da İslamiyet. İstanbul: İnsan Yayınları.

Köprülü, F. (1991). Osmanlı Devletinin Kuruluşu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Köprülü, F. (2014). Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar. İstanbul: Alfa Yayınları.

Melikoff, I. (2004). Alevî – Bektaşîliğin tarihi kökenleri Bektaşî - Kızılbaş bölünmesi ve neticeleri. Türkiye'de Alevîler Bektaşîler ve Nusayrîler.(Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 28 17-23) içinde. İstanbul, Ensar Neşriyat Yayınları.

Melikoff, I. (2010). Efsaneden Gerçeğe (çeviri: Turan Alptekin), İstanbul: Cumhuriyet Kitapları Yayınları.

Mâlik b. Enes. (2004). Muvatta' el-İmâm Mâlik (thk. Muhammed Mustafâ el-Aʻzamî). I-VIII. Abudabi: Müessesetü Zâyed b. Sultân.

Müslim b. el-Haccâc. (1991), Sahîhu Müslim (nşr.: Muhammed Fuâd Abdülbâkî). I-V. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.

Nesâî, A. (2001). es-Sünenü'l-Kübrâ (thk.: Hasan Abdülmünʻim Şelebî). I-XII. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Neşri, M. (1949). Kitâb-ı Cihânnümâ Neşri Tarihi (haz.: Faik Reşit Unat, Mehmet Altan Köymen).I-II. Ankara: TTK Yayınları.

Ocak, A.Y. (1996/1), Fütüvvet, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (XIII, 261-265) içinde. İstanbul: TDV Yayınları.

Ocak, A.Y. (1996/2). Türk Sûfîliğine Bakışlar. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ocak, A.Y. (1992). Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menkıbeler. Ankara: TTK Yayınları.

Ocak, A.Y. (1999). Ahilik ve Şeyh Edebalı: Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi açısından bir sorgulama. İslami Araştırmalar Dergisi (c. 12, S. 3-4, ss. 225-229) içinde. Ankara.

Said Halim Paşa, (2012). Buhranlarımız ve Son Eserleri (nşr.: M. Ertuğrul Düzdağ). İstanbul: İz Yayıncılık.

Sunar, C. (2004). Melâmetilik. İstanbul: İnsan Yayınları.

Şeker, M. (2006). Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Şeker, M. (1991). Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması. Ankara: D.İ.B. Yayınları.

Şeker, M. (2005). Türkiye (Anadolu) Selçukluları tarihine dair bazı kaynak çalışmaları ve Menâkıbnâmeler'le Fütüvvetnâmeler. İstem (3/5, 79–95) içinde. Konya: Necmettin Erbakan İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Tek, A. (2014). Dua. Ahîlik Ansiklopedisi (I, 357-358) içinde. Ankara: Atalay Matbaacılık.

Tezcan, M. (2014). Ermeni - Sasani savaşları ve Ermenilere Hun desteği (V. Yüzyıl). Tarihte Türkler ve Ermeniler (I, 133-147) içinde. Ankara: TTK Yayınları.

Tietze, A. (2002). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati. İstanbul: Simurg Yayınları.

Tirmîzî, M. (1962-1977). Sünenü't-Tirmizî (thk. Ahmed Muhammed Şâkir vdğ.). I-V., Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matba'ati Mustafâ el-Bâbî.

Uzunçarşılı, İ.H. (1988). Osmanlı Tarihi. I-VI. Ankara: TTK Yayınları.

Yıldırım, E. (2014). Anadolu'da İslam'ın Ruhu. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Yiğit, İ. (2013 Bahar). XVI. Yüzyıl Türkiye'sinde Ahî adlı zaviyelerin dağılışı. Turkish Studies Dergisi (8/5, 959-973) içinde. Ankara: Turkish Studies.